

Przypomnienie Tadeusza Mańkowskiego – badacza i muzealnika

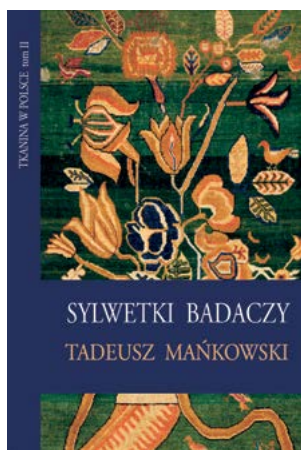
Anna KOSTRZYŃSKA-MIŁOSZ

Instytut Sztuki, Polska Akademia Nauk

<https://orcid.org/0000-0003-3206-6031>

Klub Badaczy Tkanin Zabytkowych działający przy Warszawskim Oddziale Stowarzyszenia Historyków Sztuki oraz Oddział Łódzki SHS podjęły ciekawą i bardzo potrzebną inicjatywę organizowania cyklicznych konferencji naukowych poświęconych tkaninie. Dotychczas odbyły się dwie takie sesje, a jak zapowiadają inicjatorki projektu – Ewa Orlińska-Mianowska i Karolina Stanilewicz – będą kolejne.

Materiały prezentowane na konferencjach są publikowane. Jako pierwszy ukazał się tom *Tkanina. Cenne dziedzictwo, przedmiot współczesnych badań* (2020), będący pokłosiem sesji z roku 2019, zawierający materiały dotyczące historii badań nad tkaniną, jej miejsca w zbiorach muzealnych oraz metod badawczych¹. W 2023 r. wydano kolejny tom, inicjujący serię „Sylwetki badaczy”, poświęcony Tadeuszowi Mańkowskiemu. Przygotowano go na podstawie referatów przedstawionych na sesji naukowej zorganizowanej 2 grudnia 2022 r. we współpracy z Zamkiem Królewskim na Wawelu². Jak wyjaśniają we wstępie do tomu Karolina Stanilewicz i Ewa Orlińska-Mianowska, właśnie Wawel był „najlepszym miejscem do wspomnienia osoby badacza, przedstawienia jego dorobku i przyjrzenia się metodologii badań, której był twórcą. Rekonstrukcję muzealnych funkcji Wawelu, opracowanie nowej koncepcji ekspozycyjnej dostosowanej do ówczesnych warunków i potrzeb, uratowanie najcenniejszych walorów tego miejsca, wszystko to w dużej mierze zawdzięczmy Tadeuszowi Mańkowskiemu”³.

1. *Tkanina. Cenne dziedzictwo, przedmiot współczesnych badań*, red. Karolina Stanilewicz (Warszawa–Łódź: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Akademia Sztuk Pięknych w Łodzi, 2020).

2. *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, red. Karolina Stanilewicz (Warszawa–Łódź: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Akademia Sztuk Pięknych w Łodzi, 2023), s. 278, il., indeks osób, seria „Tkanina artystyczna w Polsce”, t. 2; ISBN 978-83-966134-8-6 (SHS), 978-83-67028-17-2 (ASP).

3. Karolina Stanilewicz, Ewa Orlińska-Mianowska, „Słowo wstępne”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 8.

Tekstem otwierającym tom jest życiorys naukowy Tadeusza Mańkowskiego, opracowany przez Jerzego T. Petrusa⁴. Nie jest to typowy biogram – wyliczenie dat i faktów, dokonań i zasług. Oczywiście, wszystkie te informacje czytelnik w nim znajdzie, ale jednocześnie będzie mógł zobaczyć Mańkowskiego w różnych kontekstach środowiskowych (Lwów, Warszawa, Kraków) i instytucjonalnych, a także w różnych uwikłaniach personalnych i ideologicznych.

W następnym artykule Jan K. Ostrowski skupił się na prowadzonych przez Mańkowskiego badaniach nad sztuką lwowską⁵. Autor przeanalizował teksty badacza poświęcone kulturze artystycznej tego miasta, a zwłaszcza monografię sztuki Lwowa (wydaną dopiero w 1974 r. w Londynie⁶), w której Mańkowski ze szczególną uwagą potraktował barokową architekturę oraz twórczość związanych ze Lwowem rzeźbiarzy Johanna Georga Pinsla, Antoniego Szytla i Sebastiana Fesingera.

Działalność Tadeusza Mańkowskiego jako dyrektora Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu (1945–1951) omówiła Magdalena Ozga, która wykorzystała obficie wawelskie archiwalia⁷. Autorka opisała sposoby pozyskiwania dzieł sztuki dla Wawelu oraz historię mniej cennych obiektów przekazywanych lub wypożyczanych jako wyposażenie do urzędów państwowych, teatrów czy świetlic. Podkreślała przy tym odwagę Mańkowskiego, który – nie bojąc się negatywnej reakcji władz – udzielał schronienia przedmiotom należącym do Polaków ekspatriowanych ze Lwowa. Zwróciła również uwagę na niekwestionowaną zasługę Mańkowskiego, jaką było wypracowanie koncepcji rekonstrukcji sal zamkowych na tyle wiernej, by można było odtworzyć ducha epoki i kształtować „zmysł historyczny”⁸.

W latach 30. Mańkowski zajmował się badaniem dziejów sztuki lwowskiej, ale pracował także z Mieczysławem Gębarowiczem nad artykułem dotyczącym arrasów króla Zygmunta Augusta. Tekst ten ukazał się w 1937 r. jako XXIX tom „Rocznika Krakowskiego”. Jak pisze Magdalena Piwocka, autorka artykułu *Tadeusz Mańkowski o arrasach Zygmunta Augusta*, to „wieloaspektowa, stereometryczna synteza”⁹, zdradzająca bardzo solidny warsztat obu badaczy, którzy zapoznali się z literaturą zachodnioeuropejską, przeanalizowali materiały źródłowe, podjęli trud wypraw studyjnych, a także nawiązali kontakty z ekspertami w tej dziedzinie, by móc ukazać zbiór wawelski w szerszym kontekście kulturowym. Ich analizy opracowań i zbiorów, pozwalające na rzetelną interpretację obiektów, to modelowy przykład klasycznej metody badawczej, wymagającej wielkiego nakładu czasu i pracy, coraz rzadziej stosowanej obecnie przez historyków sztuki, przynoszącej jednak spektakularne efekty. Od czasu publikacji monografii Gębarowicza i Mańkowskiego minęło kilkadziesiąt lat i badania nad wawelskimi arrasami przyniosły wiele nowych informacji, w świetle których ustalenia obu badaczy musiały zostać skorygowane. Jednak – jak uważa Magdalena Piwocka – jeżeli „o nieprzemijającej wartości pracy naukowej miałyby świadczyć nawet niewielka ilość trafnych diagnoz, a za to dobrze sformułowane

4. Jerzy T. Petrus, „Tadeusz Mańkowski (1878–1956)”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 11–35.

5. Jan K. Ostrowski, „Tadeusz Mańkowski jako badacz sztuki lwowskiej”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 35–55.

6. Tadeusz Mańkowski, *Dawny Lwów, jego sztuka i kultura artystyczna* (Londyn: Fundacja Lanckorońskich, Polska Fundacja Kulturalna, 1974).

7. Magdalena Ozga, „Tadeusz Mańkowski w świetle wawelskich archiwaliów”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 57–77.

8. Ibid., s. 76.

9. Magdalena Piwocka, „Tadeusz Mańkowski o arrasach króla Zygmunta Augusta”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 79–99.

postulaty badawcze, które rokują i stopniowo dają się rozwiązywać – to monografia Gębarowicza i Mańkowskiego należy do takich wzorcowych, kreatywnych dzieł. Postrzegana w takich kategoriach, praca ta od strony metody i konstrukcji – nie zestarzała się (niezależnie od najnowszych znalezisk, odkryć i odpowiedzi na pytania szczegółowe). Ciągłe może stanowić – pochwałę tradycyjnej historii sztuki”¹⁰.

Badań nad tapiseriami dotyczy artykuł Ryszarda Skowrona opisujący historię eksploracji archiwów hiszpańskich i odszukanie przez Mańkowskiego analogii tematycznych do tapiserii znajdujących się w zbiorach muzeów Półwyspu Iberyjskiego¹¹.

Artykuł Doroty Juszcak *Jak czytać „Galerję Stanisława Augusta” Tadeusza Mańkowskiego i jak jej nie czytać*¹² dotyczy nie tkanin, a naukowego warsztatu Mańkowskiego – metodologii zastosowanej w jego badaniach nad malarstwem, polegającej na pracy z archiwaliami, np. korespondencją króla i Marcella Bacciarellego czy rachunkami i inwentarzami rezydencji. Według Doroty Juszcak przedstawioną przez Mańkowskiego interpretację źródeł należałoby zweryfikować, jednak – mimo nieścisłości – jego *Galerja Stanisława Augusta* (1932) wciąż pozostaje bardzo cennym źródłem wiedzy o kolekcji obrazów ostatniego króla Polski i jednocześnie przewodnikiem dla tych wszystkich, którzy podejmą się dalszych poszukiwań dzieł malarstwa niegdyś należących do zbiorów Stanisława II Augusta.

Monika Janisz poruszyła w swoim tekście wątek współpracy Mańkowskiego z Muzeum Narodowym w Warszawie, a konkretnie – kwestię eksponowania sztuki zdobniczej¹³. Galeria Działu Sztuki Zdobniczej, czynna od stycznia 1932 r., była pierwszą stałą ekspozycją otwartą w nowo wybudowanym gmachu przy Alei 3 Maja. Zabytki zostały pogrupowane według materiałów i rodzajów, np. wyroby metalowe – zegary, wyroby ze skóry – oprawy książkowe. Taki sposób prezentowania obiektów pokazywał, jak ważne w rzemiośle artystycznym są materiał i technologia. W kolejnych salach wystawiono przedmioty pochodzące z różnych epok – od renesansu do połowy XIX w. Takie ujęcie pozwalało z kolei na refleksję nad jednością sztuki zdobniczej, w której ornamentyka czy stylistyka są zbliżone niezależnie od obiektu. Analizując *Przewodnik Galerii Sztuki Zdobniczej* (1936, wyd. 2. 1938) opracowany przez Tadeusza Mańkowskiego i Stanisława Gebethnera, Monika Janisz zauważa, że udział pierwszego z wymienionych autorów najwyraźniej widoczny jest w tych partiach przewodnika, w których zostało zarysowane „szersze tło historyczne dla omówienia pewnych grup obiektów”, a przede wszystkim eksponowanych tkanin.

Istotne miejsce w badaniach Tadeusza Mańkowskiego zajmowała kwestia wpływu sztuki orientalnej na sztukę polską, a także sama sztuka Bliskiego Wschodu. O tej właśnie części naukowej działalności Mańkowskiego pisze Beata Biedrońska-Słotowa w artykule *Badania Tadeusza Mańkowskiego nad sztuką Bliskiego Wschodu i ich miejsce w światowej literaturze przedmiotu*¹⁴. Autorka przypomina genezę orientalistycznych

10. Ibid., s. 97–98.

11. Ryszard Skowron, „Simancas – Madryt – Barcelona. Tadeusza Mańkowskiego poszukiwania źródeł do dziejów arrasów w zbiorach hiszpańskich”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 101–121.

12. Dorota Juszcak, „Jak czytać *Galerję Stanisława Augusta* Tadeusza Mańkowskiego i jak jej nie czytać”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 123–147.

13. Monika Janisz, „Przewodnik po Dziale Sztuki Zdobniczej. O współpracy Tadeusza Mańkowskiego z Muzeum Narodowym w Warszawie”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 149–161.

14. Beata Biedrońska-Słotowa, „Badania Tadeusza Mańkowskiego nad sztuką Bliskiego Wschodu i ich miejsce w światowej literaturze przedmiotu”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 163–175.

zainteresowań Mańkowskiego, wymienia i charakteryzuje najważniejsze jego publikacje poświęcone zarówno sztuce Orientu, jak i jej wpływowi na sztukę polską, a przede wszystkim na tkaninę. Podkreśla przy tym, że badania Mańkowskiego były w polskiej historii sztuki pionierskie, że jako pierwszy nawiązał kontakt z orientalistami zagranicznymi, a jego książka *Sztuka islamu w Polsce w XVII i XVIII wieku*, wydana w 1935 r., do dziś pozostaje podstawowym źródłem wiedzy na ten temat.

Trzy kolejne teksty łączy tematyka tkaniny, którą – podobnie jak niegdyś Mańkowski – podejmują ich autorzy we własnych badaniach naukowych. Pierwszy z nich – *Tkanina w środowisku Ormian polskich w świetle nowych archiwaliów i najnowszych badań*, autorstwa Krzysztofa Stopki, nawiązuje do zainteresowania, jakim lwowski badacz darzył sztukę (a zwłaszcza tkaninę) Ormian, którzy odgrywali ważną rolę w transferze wpływów kulturowych i artystycznych, niezwykle ważnych dla rozwoju sztuki tkackiej na ziemiach polskich¹⁵. Dwa kolejne artykuły – *Królewska manufaktura jedwabna w Grodnie* Jadwigi Chruszczyńskiej¹⁶ i *Śladami badawczych tropów Tadeusza Mańkowskiego. Jedwabne wyroby grodzieńskie* Ewy Orlińskiej-Mianowskiej¹⁷ – są kontynuacją badań Mańkowskiego nad działalnością i wyrobami z manufaktury w Grodnie. Zaprezentowane w nich ustalenia, będące efektem poszukiwań obu autorek, istotnie dopełniają i rozszerzają to, co o grodzieńskiej wytwórni napisał swego czasu Mańkowski w rozprawie *Manufaktura pasów w Grodnie* oraz w pracach dotyczących pasów polskich.

Tom zamyka artykuł Karoliny Stanilewicz *Prace Tadeusza Mańkowskiego a współczesna praktyka badawcza. W kierunku nowej syntezy dziejów polskiej tkaniny artystycznej*¹⁸. Jego autorka zajmuje się problemem metody badawczej, którą należałoby zastosować w analizach tkanin. W jej wypracowaniu mogłoby zapewne pomóc nawiązanie do dorobku Mańkowskiego, a zwłaszcza do tego, co – zdaniem Karoliny Stanilewicz – jest największym jego walorem: „osadzenia [...] tematu w szerszym kontekście historycznym, kulturowym i artystycznym”¹⁹. Badacz – pisze autorka – zdawał sobie sprawę, „że historia sztuki wymaga w wielu kierunkach odmiennych metod od historycznych, że konieczność wysnucia wniosków z samych dzieł sztuki zbliża ją bardziej do nauk filologicznych”²⁰. Wszechstronność, dociekliwość i pracowitość, charakteryzujące badania Mańkowskiego, jego znajomość technik, materiałów i źródeł, sugerujących czy narzucających nierzadko sposób pracy i dobór narzędzi analitycznych, doprowadziły go do godnej naśladowania perfekcji.

Książka, zawierająca wnikliwe analizy różnych aspektów pracy Tadeusza Mańkowskiego, jest publikacją cenną i potrzebną, po którą sięgną nie tylko badacze tkanin czy rzemiosła artystycznego, lecz także ci wszyscy, którzy interesują się dziejami historii sztuki i muzealnictwa w Polsce.

15. Krzysztof Stopka, „Tkanina w środowisku Ormian polskich w świetle nowych archiwaliów i najnowszych badań”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 177–195.

16. Jadwiga Chruszczyńska, „Królewska manufaktura jedwabna w Grodnie”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 197–227.

17. Ewa Orlińska-Mianowska, „Śladami badawczych tropów Tadeusza Mańkowskiego. Jedwabne wyroby grodzieńskie”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 229–253.

18. Karolina Stanilewicz, „Prace Tadeusza Mańkowskiego a współczesna praktyka badawcza. W kierunku nowej syntezy dziejów polskiej tkaniny artystycznej”, w: *Sylwetki badaczy. Tadeusz Mańkowski*, s. 255–267.

19. Ibid., s. 256.

20. Ibid., s. 257.